

ЗА ЛИТЕРАТУРНАТА ВЗАИМНОСТ МЕЖДУ БЪЛГАРИ И СЪРБИ – ОПИТ ЗА СИСТЕМАТИЗАЦИЯ НА СТАРИ И НОВИ ПРОЦЕСИ

Дарина Дончева
Белградски университет

Дарина Дончева. О литературной взаимности между болгарами и сербами – попытка систематизации старых и новых процессов

На протяжении своего долгого сожительства сербская и болгарская литературы проходили через разные формы коммуникации. Самой стойкой среди них оказалась „особая литературная общность“, в которую они объединились во время ранних Средних веков и которая существовала до середины XVIII века. Развитие обеих литератур в течении XIX века характеризуется асимметрией, которая начала исчезать только в конце того же века. С этого момента болгарская и сербская литературы вступили в период больших осцилляций в своем общении. Этот период продолжился до 90-ых годов XX века, когда они начали наверстывать отставание в поддержании контактов и в обмене эстетических достижений.

Ключевые слова: сербская и болгарская литературы, особая литературная общность, асимметрия развития, комплементарность, литературная коммуникация

Darina Doncheva. On Reciprocity between Bulgarian and Serbian Literature: an Attempt at a Systematic Review of Old and New Processes.

In their cohabitation over the centuries, Serbian and Bulgarian literature go through various forms of communication. The most long-lasting of these forms is the “specific inter-literary community”, which they build in the early Middle Ages, and which lasts until the mid-18th century. In the 19th and 20th century there is a certain estrangement; however the 1990s mark a new period of intensified relations between Bulgarian and Serbian literature.

Key words: Serbian and Bulgarian literature, specific inter-literary community, development asymmetry, complementarity, literary communication

Контактите и взаимодействията между българската и сръбската литература винаги са представлявали важни детерминанти в развитието на всяка от тях. Голям брой фактори от литературен и извънлитературен характер – етнически произход, език и вероизповедание, географс-

ко положение и историческа съдба, антропологически и мирогледни особености – са причина комуникацията помежду им през вековете да бъде разбрана като естествена и органична, в духа на конвергентните, а не на дивергентните движения.

Българската и сръбската литература, особено през ранните периоди на съществуването си, образуват „собствен“, специфичен наднационален контекст, чрез който се включват в по-големи общности – *византийско-славянската* или *балкано-славянската*. До последните десетилетия на XVIII век и двете литератури до голяма степен запазват този начин на съществуване, чийто резултат са както паметници на културата, които принадлежат към едната или другата традиция, така и преходни зони с особености, присъщи на двете литератури.

Изучаването на взаимните връзки между българската и сръбската литература представлява особено предизвикателство, защото тяхната близост понякога може да заблуди или пък разликите да се сторят несъществени. Формите на литературна комуникация между българи и сърби представляват интересен проблем за компаративни проучвания, тъй като са динамични и разкриват различно съдържание и ориентации. От компаративна гледна точка относително добре е изследвана литературата на Средновековието и на Възраждането (средата на XVIII – средата на XIX век). Процесите от втората половина на XIX век насам обаче, независимо от тяхната очевидна развойна енергия, остават недостатъчно изяснени.

Едно рамково очертаване на българско-сръбските или сръбско-българските литературни връзки може да се постигне, като се приложи днес позабравената методология на словашкия компаративист Диониз Дюришин (1929 – 1997) от 80 – 90-те години на миналия век¹. Изследванията на словашкия учен, посветени на общностите на национални литератури и на литературните центризми, предлагат понятиен апарат, с който междулитературните контакти и паралели могат да бъдат описани и обяснени.

Дюришин разглежда всяка отделна национална литература като „органична историческа единица и цялост“ (Дюришин 1985: 283), която чрез външните си контакти се включва в по-големи литературноисторически синтеси на национални литератури, а те от своя страна образуват системата на световната литература. Общностите на националните литератури, с други думи, са преходни степени в литературноистори-

¹ Dionýz Ďurišin. *Teória literárnej komparatistiky* (1985); Диониз Дюришин и колл. *Сустематика межлитературного процесса* (1988); Dionýz Ďurišin. *Osobitné literárne spoločenstva. Pojmy a princípy* (1993) и др. – Б. а.

ческото развитие, подчиняващи се на специфични закономерности – една своеобразна „помощна категория между единичното и общото“ (Дюришин 1985: 283). Като такива форми на коекзистенция Дюришин разглежда различните литературноисторически синтези, в чието създаване важна роля играят фактори като етническо родство, държавност, географско (регионално) положение, степен на вътрешна диференцираност, исторически особености, езикови проблеми (пак там: 270 – 282).

Между многобройните примери за наднационални литературни синтези Дюришин посвещава особено внимание на онези, за които е „характерен различен принцип на взаимозависимост“ (пак там: 284). Тях той нарича „особени литературни общности“. Тяхното съжителство се основава върху „връзките и взаимното влияние на особени компоненти, които ги образуват и които показват развойни закономерности, подобни на онези, които са активни в националния литературен процес“ (пак там: 284; разр. моя, Д.Д.). Поради това и главното условие за съществуването на такива особени междулитературни общности според него е близостта на националните култури (пак там: 285). При такива общности се забелязват процеси на интеграция и диференциация, но за тях преди всичко е съществено наличието на комплементарни функции, като по този начин се формира тяхната „контекстовост“ (пак там: 255).

Без съмнение голям брой особености на литературните контакти, както и литературните типологии в отношенията между българската и сръбската литература в по-ново време могат да бъдат обяснени най-успешно след един макар и бегъл поглед върху по-старите форми и прояви на тяхното литературно общуване. Динамиката на този междулитературен процес води до създаването на форми, основани върху действието на разнообразни обединяващи фактори през различните исторически етапи.

За първите знаци на българско-сръбски литературни контакти няма запазени писмени сведения. Предположенията за съществуване на такава комуникация са последица от познаването на общите особености на културното обкръжение в периода IX – XI век. Един от ранните южнославянски книжовни паметници, *Дуклянската хроника*, най-малкото свидетелства за информираност, за вече създадени отношения от определен (политически, династичен) тип между двата народа. Благодарение на действието на цял комплекс от фактори още през Ранното средновековие сръбската и българската литература създават свой особен тип междулитературна общност, вписвайки се така във византийско-славянския лите-

ратурен и културен кръг по начин, по който особените литературни общности се включват в „стандартните“ литературни синтети.

Общественото развитие на двата народа до средата на XV век, когато те за дълъг исторически период губят възможността си за самостоятелно развитие, има особена роля за културната комуникация. Честите промени на политическите граници между българи и сърби през Средните векове повече са съдействали, отколкото пречили на утвърждаването на особените литературни формации. Промените на политическата карта оставят след себе си зони, в които следите на преходна културна принадлежност придобиват траен характер. Такива преходни зони обаче не се формират с Византия, въпреки че политическите граници с нея също често се променят през Средновековието. Най-важният и устойчив конструктивен елемент на византийско-славянската общност е професионалният, докато за нея географският (регионалният) фактор не е от първостепенно значение (в състава ѝ влиза и Русия). Причината за съществуването на по-стабилна граница между православните славянски литератури и византийската е, разбира се, и различната степен на зрелост, по-голямата вътрешна диференцираност на византийската литература.

През този ранен период българската литература се развива в значително по-благоприятни условия и по-рано достига високо ниво на диференцираност, което облекчава проникването на християнска религиозна литература в сръбска среда. Благодарение на това комплементарно съжителство възниква и особената българско-сръбска литературна общност през Ранното средновековие, чиито детерминанти са православната религиозна догма, славянският език и етническата принадлежност. През Късното средновековие двете литератури синхронизират развоиния си ритъм и степен на развитие и определената асиметрия между тях от периода IX – XI век се заличава.

Изградената върху описаните принципи особена литературна общност е толкова стабилна, че през XV век, след падането на балканските народи под османска власт и изчезването на политическите граници на Балканския полуостров, тя по думите на Д. Лихачов се превръща в своеобразна „държава на духа“, която се запазва до последните десетилетия на XVIII век. В нея през XV век се утвърждават три центъра на духовността – Рила, София и Атон, в които литературните контакти се основават на близката степен на зрелост и на силната духовна връзка между участниците.

Исторически важна, дори ключова последица от войните, в които почти през целия XVII век се сблъскват обединеното християнство и ислямът, са масовите преселения на сърби и българи от Османската

империя на австрийска територия. Миграциите, които за сърбите кулминират през 1690 година, откриват нови хоризонти пред православните балкански народи. След Голямото преселение сърбите започват да се интегрират в нова, централноевропейска културна зона, релативно отворена по отношение на автономното културно развитие и съхранението на идентичността. След Чипровското въстание от 1688 година на север от Дунав се преселват и много българи. Българските преселения обаче са по-малобройни, те не формират значими компактни общности, а по-късните разселвания допълнително разпокъсват българските колонии на територията на Дунавските княжества.

Сръбската общност северно от Дунав се запазва етнически и културно благодарение на подкрепата на Русия, както и на консолидацията на собствените сили под знака на православието. Независимо от факта, че територията на Войводина се превръща в своеобразна буферна зона между православието и католицизма и това оставя силен конфесионално защитен отпечатък върху книжовните занимания, към края на XVII и началото на XVIII век протича преориентация на сръбската култура и литература към европоцентричния модел, който по-късно изиграва ключова роля в нейното развитие. Сръбската литература ускорено излиза от наследството на Средновековието и отново се устремява към цивилизационното обкръжение, от което задълго е била изолирана.

Смяната на еволюционните доминанти, преходът от Средновековие към Ново време за сръбската литература преди българската слагат началото на нова асиметрия в тяхното развитие. Макар до началото на XIX век по-голямата част от сръбския народ да продължава да живее под властта на Османската империя, за сръбската литература от същинско значение са събитията и постиженията северно от Дунав. Образно казано, Голямото преселение от 1690 година слага точка на развойната симетрия между българската и сръбската литература от Късното средновековие. Еволюционно-историческата комплементарност с българската литература се запазва частично, доколкото част от сръбската литература на Балканите все така запазва центризма към Атон и Рила.

Асиметрията между двете литератури, която в края на XVIII век придобива все по-ясни очертания, се задълбочава с активизацията на културната дейност на войводинските сърби и на техните контакти и влиянието им върху културните и литературните събития в Сърбия през този век. На изток от тогавашната условна граница между сърби и българи сериозни препятствия в развитието на българската литература създават липсата на поне частична политическа свобода, гръцката културна експанзия, както и цялостната ситуация на Източните Балкани

(липса на национално представителни институции и културни центрове, на образователна система, периодичен печат и т.н.).

Комуникацията между българската и сръбската литература от втората половина на XVIII до 70-те години на XIX век в основата си наследява някои детерминанти на средновековната особена общност, но те вече имат значително променено съдържание и тежест. Етноцентризмът на националното възраждане изтласква конфесията като консолидиращ фактор на втори план. Някогашната особена литературна общност започва да се трансформира в южнославянска, но извън сръбско-българския средновековен контекст. На ценностната скала от времето на Възраждането етнонимът славянин (макар и католик) застава по-високо в сравнение с етнонима грък (макар и православен). Предимно извънлитературни фактори насочват и извеждат сръбската литература от средновековната литературна общност с българската и я ориентират към най-близкия ѝ славянски съсед от запад – хърватите.

Последните десетилетия на XVIII и първата половина на XIX век внасят значителни промени в организацията на литературния живот при българи и сърби. Манастирите, които до това време са центрове на литературния живот и пазители на средновековната традиция, вече не могат да играят същата роля в новосъздадените условия. Членове на монашеските братства – от Йован Раич до Доситей Обрадович, от Паисий Хилендарски до Неофит Рилски, напускат манастирите и тръгват по света, привлечени от новите центрове на култура и образование – големите градове и университетите. Както Фрушка гора, така и Атон и Рила отстъпват пред това ново „поклонничество“. Смяната на теоцентричния модел с етноцентричен впрочем определя и новата му цел – то вече се извършва не толкова в името на Бога, колкото на Рода. Тази смяна на средновековните доминанти с възрожденски налага „светски“ центризм към места и институции от нов тип, които да поемат ролята на движеща сила и организатор в развитието на националните литератури. Такива центрове стават големите европейски културни средища – Венеция, Виена, Пеща, Нови Сад, Цариград, Одеса. През първите десетилетия на XIX век тези нови центрове се намират вън от етническите територии на сърби и българи и представляват място за срещи на студенти, интелектуалци, предприемачи, творци на изкуството, не само сърби и българи по произход, а представители и на други народности, влизащи в състава на Хабсбургската, Османската и Руската империя. В този мултинационален конгломерат укрепват движещите сили на възрожденските движения сред славянските и балканските народи.

Идеите на Просвещението и рационализма, които слагат началото на националното възраждане при сърби и българи, формират различни идентификационни ядра, около които започва изграждането на българската и сръбската идентичност на новото време. Дивергентните процеси, в началото бавно и слабо забележимо, направляват двете литератури по различен път. Силното усещане за етническа и културна близост, което през предишните периоди е независимо от политическите условия, в условията на вече променената българско-сръбска литературна общност е изложено на колебания и трансформации. Пътищата на двете литератури все по-осезаемо се разделят независимо от близостта на възрожденските национални проекти. Еволюционно-историческата комплементарност в междулитературното общуване на сърби и българи е заменена в южнославянския ареал с програмната комплементарност в сръбско-хърватската комуникация, утвърдена с Виенския договор от 1850 година.

В течение на целия XIX век старата граница между *Pax Slavia Romana* и *Pax Slavia Orthodoxa* все повече избледнява. И обратно – в южнославянския свят се формира нова граница – между Сърбия (която между 1815 и 1830 година изминава пътя от полуавтономно управление до княжество) и Османската империя (респ. България). Тогава може би за пръв път южнославянският свят бива пресечен не от въображаема териториално-конфесионална линия, а от комплексна граница, формирана с влиянието и под натиска на извънлитературни фактори. Ефикасността на нейното преодоляване ще варира с времето, изисквайки все повече усилия от литературните творци през следващите двеста години. И докато цивилизационната линия на разделението в християнския славянски свят в по-старо време е имала принципно стимулиращо значение за комуникацията между българската и сръбската литература, то новосъздадената граница ги разделя задълго, влияейки негативно върху интензивната размяна на общокултурни и литературни постижения. Българската и сръбската общност започват да изграждат различни културни модели, често с напълно антагонистични тенденции.

Втората половина на XIX век е време на интензивен напредък и обогатяване на сръбската и българската литература. В тези условия все по-определени стават знаците на равнопоставена литературна комуникация. Литературните контакти между Сърбия и България се динамизират и модернизират след Освобождението. Особена роля във взаимната информированост през 80 – 90-те години на XIX век има периодиката, а новите форми на литературно общуване, възприети през този период, влияят решаващо и върху изграждането на модерно художествено съзнание.

Важна роля, особено от 90-те години на XIX век, започва да играе преводът. В новите условия комплементарността отстъпва пред рецепцията, която става основна форма на комуникация между българската и сръбската литература. В периодиката – най-динамичното поле на литературна комуникация, навлизат жанрово и тематично различни текстове, повечето от които носят информативен характер и в синтезиран вид представят процеси и явления в литературата съседка. Очертава се задълбочен и критичен интерес и към преводаческата практика, към която се предявяват високи изисквания и строги правила.

Активната, програмно насочена, интензивна българско-сръбска литературна комуникация в самия край на XIX век ще се обогати с нови прояви (кореспонденция, взаимни посещения, обмен на информация и анализи в периодичния печат, увеличен брой преводи). Преди Балканските войни са налице и важни резултати от нея: нараства информираността на читателите по най-широк възможен кръг от обществени и културни събития в съседната държава; организират се големи международни срещи и изложения на художници, писатели, журналисти; появява се стремеж към качествено нов подбор от съвременната литература и от литературното наследство, сръбската култура и литература се интересуват от българската така, както и българската от сръбската, очертава се качествено нова представа за Другия. Най-авторитетните литературни списания на онова време посвещават свои страници на материали по различни въпроси, теми и проблеми от съвременния живот и от историята на съседните култури. Периодичните публикации както в българската, така и в сръбската литературна и културна среда принципно са ориентирани към утвърждаване на добросъседски отношения, призовавайки към единство на южнославянския дух и сътрудничество. Независимо от политическите разногласия и нетолерантните национални доктрини, поддържани от властващите политически структури, конструктивните стратегии в областта на културата през този период са олицетворени от хора, които искрено вярват в славянската идея. „Българските и сръбските умове са убедени, че свята длъжност на интелигенцията е да работи за създаването на най-интимни отношения между двата братски народа“ (Когнитус 1895: 405). Южнославянската интелигенция наистина полага много усилия за културното сближаване на своите народи, „та никаква власт да не може един ден да върне някогашните политически и новинарски вражди, насъскване и шовинизъм“ (пак там: 405).

Един от най-убедителните знаци по пътя на сближаването на южнославянските народи са общите творчески изяви на публицисти, писа-

тели и художници, които биват организирани през първото десетилетие на XX век. С идеята за южнославянска взаимност, която съответства на настроенятия на българските, сръбските, хърватските и словенските интелектуалци в този момент, изразена в срещите и общите творчески инициативи, се внушава увереността, че са направени първите крачки по пътя на бъдещото сближаване. През 1904 година се организира първата южнославянска изложба в Белград, две години по-късно се организира такава проява в София, следват и други съвместни публични манифестации, каквито са срещите на южнославянските писатели и публицисти; основава се Съюз на южнославянските художници „Лада“, Съюз на южнославянските писатели и публицисти и т.н. Периодичният печат във всяка от двете страни отделя първостепенно място на информациите за всички моменти от подготовката на тези празници на южнославянската взаимност.

Недвусмислено доказателство за възхода на южнославянското сътрудничество са многобройните преводи на художествени творби. На страниците на водещи български литературни списания или в отделни издания се печатат творби на Бранко Радичевич, Петар Петрович Негош, Йован Стерия Попович, Джура Якшич, Йован Йованович-Змай, Любомир Ненадович, Йован Дучич, Лаза Лазаревич, Стеван Сремац, Светолик Ранкович, Радое Доманович и др. В Сърбия се превеждат Хр. Ботев, И. Вазов, К. Величков, П. Тодоров, А. Константинов, К. Христов, П. Яворов, Елин Пелин. Преводната рецепция и от двете страни се основава на представителни за другата национална литература творби.

Своеобразен „финал“ на тази предвоенна фаза на литературното взаимодействие в културата на двата народа представляват две публикации: антологията *Из југословенске лирике* (Белград, 1909), съставена от Владимир Станимирович, и *Славянска антология* (София, 1910) на Стилиян Чилингинов. Така, преди страниците на периодичния печат да бъдат затрупани с пропагандни материали и подготовка за война, представителите на южнославянската интелигенция завършват един етап, в който междулитературната комуникация се развива енергично и динамично, отбелязвайки изключителен напредък. Сръбската и българската литература се оформят като равноправни партньори, които независимо от широкия избор на чужди литературни феномени съхраняват разбирането за близост и взаимна ангажираност.

Оценката на състоянието на сръбско-българските литературни отношения и на интензивността на взаимната рецепция би била непълна, ако не се отчете изразеното влияние и натиск на общественно-политическата сфера върху литературната комуникация. В годините

преди Първата световна война изострянето на политическите отношения повлиява силно върху културния живот, който бива контаминиран от постоянните, политически дирижирани противопоставяния и вражди. Войните изправят българските и сръбските писатели едни срещу други и ги превръщат във врагове. Катастрофалният за България край на войната отлага създаването на здрава основа за нови културни и литературни отношения със Сърбия.

Непосредствено след войната знаците на взаимен интерес почти изчезват, но на прехода между 20-те и 30-те години мълчанието бива нарушено от остри полемики на страниците на периодичния печат. Макар че в тези полемики участват писатели и журналисти, дискутираните теми съвсем не са литературни и изразяват натрупаното през десетилетие и половина обществено и интелектуално напрежение.

Подобряването на политическите отношения между България и Югославия в началото на 30-те години на ХХ век стимулира реабилитацията на потискания стремеж към обмен на културни постижения. Това е период, през който се постига значителен напредък в културните контакти между двата народа. Едно от най-ефикасните средства за културно съживяване са взаимните гостувания на театрални трупни. Театралните представления имат изключителен обществен отзвук и дават силен импулс на превода, особено на драматургични творби. На сръбски биват преведени комедиите *Големанов* на Ст. Л. Костов и *Майстори* на Рачо Стоянов. В България голям интерес предизвиква комедиографията на Бранислав Нушич (до този момент приет противоречиво в българска среда главно като прозаик и публицист) и през 30-те години е преведено почти цялото негово комедиографско творчество. През това десетилетие в книжни, а не журнални публикации пред сръбската публика се представят класиците на българската проза Елин Пелин и Йордан Йовков, преведен е романът *Под игото* на Иван Вазов; Никола Миркович прави нов превод на *Бай Ганьо* на Алеко Константинов, но този път представянето на писателя е разширено с преводи на някои от пътеписите и фейлетоните му. За пръв път на сръбските читатели се представят автори като Людмил Стоянов, Ангел Каралийчев, Елисавета Багряна, Дора Габе, Никола Фурнаджиев, Теодор Траянов. През тези години се формира специфичен ценностен компендиум по българска литература, във от който сръбските преводачи и в бъдеще рядко излизат, връщайки се често и превеждайки отново едни и същи творби и автори – Елисавета Багряна, Елин Пелин, Йордан Йовков. През същия период на български са преведени и творби на Десанка Максимович,

Милан Ракич, Йован Дучич и др. В края на десетилетието българският читател за пръв път се среща с творчеството на Иво Андрич.

Постепенно и мъчително съживяваната литературна комуникация, събирането на късчетата от миналото, премълчаните огорчения и търсенето на обединяващото, а не на разединяващото отново биват подложени на изпитание от политическата конфронтация през Втората световна война. През годините на войната обаче литературната комуникация не прекъсва напълно. Паралелно с официалната културна политика на тогавашните режими през 40-те години възниква и литература на съпротивата, едно „нелегално“ продължение на духа и атмосферата на сръбско-българското литературно общуване през изминалите години. „Чрез нелегалните вестници и списания [...], разпространявани на територията на цяла Югославия, отделни Ботеви стихотворения влизат в партизанските землянки, в лагерите и затворите“ (Конев 1968: 46).

Духът на антифашистката съпротива остава основа на културното сътрудничество между българи и сърби до 1948 година, когато политическите обстоятелства отново отнемат възможността за обмен на литературни ценности през „желязната завеса“ на българско-югославската граница. Впрочем през първите три следвоенни години в България с характерния „наваквасъщ“ темп се издават няколко сборника и значими творби на сръбската литература, между които тогава за пръв път е преведен и пълният текст на поемата *Горски венец* на Петар Петрович Негош. В края на 40-те и началото на 50-те години излизат редица изследвания на Джордже Игнятович и Божидар Ковачевич за българско-сръбските литературни контакти през XIX век.

Съживяването на литературните контакти през този период трае кратко. След 1948 година върху свободата на сръбско-българската комуникация се налага забранителен режим – тя трябва да протича под знака на партийния диктат и сталинистките идеологически директиви. Поддържаното с векове литературно съжителство бива лишено от своята органична, исторически формирана обществена основа и изцяло бива обърнато към постигането на политически цели в служба на тоталитарните държави. Идеологическа и тематична доминанта на тогавашното литературно развитие става партоцентризмът².

В периода от 1948 до 1989 година се налага особен модел на литературна комуникация между българи и сърби, който може да се нарече

² Във връзка с понятието „партоцентризм“ в литературата виж: Карагьозов, П. Интимните шепи на партоцентризма в *Шегата* на Милан Кундера и *Дивата Имбир* на Анче Мин. // *Славянска филология*, т. 24. Доклади и статии за XIV международен конгрес на славистите, София 2008, 146 – 173. – Б. а.

еталонна рецепция. За превод се избират само автори и творби, вече познати както на българските, така и на сръбските читатели и потвърдени като стойностни и представителни за двете среди, или такива, чието идеологическо послание е първостепенно и безспорно. Независимо от вече съществуващите и немного отдавна направени преводи отново се превеждат познатите творби. Романът *Под игото* например има два превода, направени в разстояние на около тридесет години; *Нечиста кръв* на Борисав Станкович се превежда на български три пъти между 1937 и 1994 година. Съвсем определено тук не става дума за рецепция на авторите (останалото им творчество остава „незабелязано“), а единствено и само за поддържане на своеобразен рецептивен протокол. Спрямо превода на творби от Елин Пелин, Йордан Йовков и Елисавета Багряна в сръбска среда се забелязва идентична ценностна нагласа. Транслатологията по принцип оценява високо серийните преводи на един и същ текст – класическа творба в своята литература. В българско-сръбската литературна комуникация след 1948 година обаче такъв един факт по-скоро свидетелства за застой и изолация, а не за преводачески развойни постижения.

Еталонната рецепция в българската и сръбската литература в началото на втората половина на XX век се основава донякъде на инерцията от силната енергия на предвоенното десетилетие. По време на тоталитарните държави тя продължава да се поддържа от определени институции, които съставят списъци на литературата, препоръчителна за превод на чужд език. Така в тези „индекси“ на позволената и непозволената комуникация нерядко влизат и творци, които не формират облика на националната си литература. Ограничаването и стесняването на преводната рецепция означава унищожаване на контекста на литературната комуникация, „мумифицира“ корпуса от нейни образци, които постепенно започват да избледняват в представите на чуждия възприемател.

През периода от 1948 до 1989 година орбитите на сръбската и българската литература се разминават особено чувствително. Но за разлика от предишни периоди в този случай става въпрос не за развойна асиметрия, а за разминаване между идейните и естетическите платформи. През втората половина на XX век пътят на българската литература се трасира от външни за нея фактори. Намесата в развитието ѝ предизвиква отклонение от насоката, която тя би имала в свободни условия.

От самото си възникване сръбско-българското литературно съжителство преминава както през периоди на асиметрия, така и през етапи на синхронизация на развитието. „Засважданията“ и „свижданията“ (Тодо-

ров 2000: 13) от края на XIX и XX век се редуват във все по-бърз ритъм, без обаче да могат напълно да заличат наследството на еволюционно-историческата комплементарност, с която това съжителство започва и която частично оцелява през предишните епохи. От началото на 50-те години обаче в рамките на особено кратък период двете литератури се отдалечават невероятно много и се вписват предимно програмно в общности, основани върху несвойствени принципи на съжителство. Наред с политически пактове и съюзи през 50-те години на XX век се формира и нова литературна общност (чиито основни детерминанти поразително съвпадат с онези на особената литературна общност от Средновековието), в която се обединяват литературите на социалистическите страни и в която се включва и българската. Въпреки че в тази общност влизат преди всичко славянски литератури, тя не е основана върху етнически, езиков или регионален принцип. Идеологическата доминанта ограничава всяка отделна национална литература в тази общност, ограничава и общността като цяло и я изолира от европейския литературен процес.

В същото време сръбската литература остава част от южнославянската (наричана вече югославска) литературна и културна общност. Независимо от факта, че и в нея се внасят определени идеологически изисквания и ограничения, връзката между отделните национални литератури на тази общност е здрава и стабилна. Не се прекъсват и контактите с европейските литератури.

Преходът от началото на 90-те години на XX век изправя българската и сръбската литература пред нови проверки и предизвикателства. Въпреки своите вътрешни проблеми двете литератури отново показват компенсаторен стремеж към синхронизация, вече познат от тяхното минало съжителство.

ЛИТЕРАТУРА

Дюришин 1985: Ďurišin D. *Teória literárnej komparatistiky*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1985.

Карагъзов 2008: Карагъзов, П. Интимните шеги на партоцентризма в „Шегата“ на Милан Кундера и „Дивата Имбир“ на Анче Мин. // *Славянска филология*, т. 24. Доклади и статии за XIV международен конгрес на славистите, София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2008, 146 – 173.

Когнитус 1896: Cognitus (П. Н. Даскалов). Епохата на тържествата и един признак на свестяване. // *Мисъл*, год. VI, 1896, № 5, 405 – 407.

Конев 1968: Конев, Илия. По-близо до поезията и личността на Ботев.

// Илия Конев. *Из българо-сръбските литературни взаимоотношения*. София: Издателство на БАН, 1968, 32 – 51.

Тодоров 2000: Тодоров, В. „Знам ги аз тях!“ *Сърбия и сърбите в българската литература*. София: Гражданско дружество „Критика“, 2000.